

Зачын

Усе тыя, што вымералі сябе Імем Божым, ламэдваўнікі*, ходзяць адасоблена і самотна па краі сьвету.

У цемры яны часамі раптам спыняюцца, адчуваюць адны адных у далечыні, але ніхто нікога ня бачыць. Апоўначы, на краі зямлі, ідуць яны, вялікія людзі з даўгімі кіямі, згорбленыя, на тле нябеснага блакіту.

І як настае Судны Дзень, прыходзяць яны з раскудлачанымі бародамі, у кажухах і ў вялізных ботах, зь бярозавымі кіямі ў руках. І не пытаюцца: прыходзяць і сядваюць ля падножжа Пасада Славы.

Яны хаваюць рукі ў рукавы і грэюцца ў сьвятасьці Ўсьёмагутнага.

І закурваюць люлькі.

Усьёмагутны сядзіць на Пасадзе Славы і ўсьміхаецца. Яму падабаюцца яго простыя праведнікі.

Млынар

Жыў сабе млынар у зямлі беларускай.
Жонка ягоная памерла, а сына аддалі ў сал-
даты.

Млын зарос імхамі і зельлем.

Дах звісаў над млыном, як кажух, да самай
зямлі.

Усё навокал запусьцела.

Адно сарокі лёталі наўкола, толькі бедныя
сарокі.

Ня ведаў млынар, за што яму ўзяцца.

Зайшоў ён у хлеў і ўбачыў, што з усяго майна
засталася ў яго толькі кароўка.

І тады сеў ён ад вялікай самоты на парозе
сваёй хаты і горка расплакаўся.

Звалі яго рэб Бэня.

Што дзеецца, калі чалавек застаецца сам

Бачыў я ў старой сьвятой кнізе, што чалавеку трэба сьцерагчыся заставацца самому. Спачатку ён думае, што гэта нічога, пасьяля выяўляецца, што ў яго завяліся блягія думкі, у яго зьмяняецца голас і ходзіць ён як у сьне.

Калі б рэб Бэня гэта ведаў, быць можа, не застаўся б ён у млыне сам, а перабраўся б у бліжняе мястэчка, або можа нават і ажаніўся б другі раз.

Наогул жыць на водшыбе немаладому чалавеку надта цяжка.

Рэб Бэня кожны дзень сам варыў сабе трошкі ежы, сам даіў кароўку, а пасьяля звычайна пахаджаў вакол млына, заклаўшы рукі за сьпіну, або адгаворваў псалмы, як бывае звычайна у самотных людзей.

І вось аднойчы пайшоў ён гэтак умыцца ля крыніцы і ўбачыў у вадзе, што ў яго адвісла ніжняя губа.

Ніколі раней у рэб Бэні не адвісала ніжняя губа.

Ён адразу зразумеў: гэта ад таго, што чалавек застаўся сам. Вярнуўся ён у хату, зняў са сьцяны люстэрка, і сапраўды выявілася, што ў яго адвісла губа. Да таго ж у яго гусьцей разрасьліся бровы, і сам ён быў увесь валасаты, зарослы і нехайны, як тхор. Рэб Бэня схапіўся рукою за губу, а яна — засохлая, як кавалак гліны.

І хоць на двары быў цёплы надвячорак, ён узьлез на печ, зарыўся ў старыя адзежыны і заснуў.

Рэб Бэня пасьвіць кароўку

За млыном стаяў яловы лес.

Была парá туманых дзён у Беларусі, і даж-
дзы вымачылі ўсё навакольле.

Шарым досьвіткам вывеў рэб Бэня кароўку
на пашу.

Гліністымі дарогамі ішлі яны праз смурод-
ныя палі ў стары лес.

Рэб Бэня наперадзе зь вяроўкай у руцэ, а за
ім кароўка.

Сунуліся яны па гушчары, між дрэваў, і мо-
крыя галіны аблівалі іх вадою, але рэб Бэня
быў моцна засяроджаны і гэта яму не замінала.

І так з аднаго гушчару ў другі.

Кароўка час ад часу адшчывала пару мок-
рых сьцяблінак між каранёў і была гэтым зада-
воленая.

Туляцца карчы і гніюць сярод папараці.

Мох укрывае і абмацвае зямлю і дрэвы, мяшаюцца і згасаюць у скамянелай глушыні халодныя галасы лесу.

Рэб Бэня выводзіць кароўку на дарогу. Дажджлівы прасьцяг.

Ідуць яны абое змораныя, панурыўшы галовы, нагружаныя, цяжкія ад нядуманья.

Рэб Бэня звычайна выдабываў думкі ня думаючы.

І ціха тут, босыя ногі чырвоныя ад холаду і перапэцканыя гразьзю. З зашмальцаванага каптана тырчыць вата. Ён спыняецца, разглядае сваё адзеньне, адзеньне лесу.

Прыгожыя шаты ў ялін, Бэня!

Лэві-ліхвяр

А Лэві-ліхвяр, брат рэб Бэні, перабраўся з Заскевічаў* у горад Вільню, што ў Літве. Неўзабаве набраўся ён вялікай важнасьці, бо веў справы з генэралам і вялікімі багачамі.

Меў ён дачушку, была яна красуня, найпрыгажэйшая ў Вільні.

Перад сваім домам павесіў ён шыльдачку: Тут жыву я, Лэві Паташнік.

Рэб Лэві гандляваў лесам і збожжам.

Ноччу, у сваім асобным пакоі, ён бываў загадваў разгарнуць перад ім гандлярскія кнігі.

Прыгожая дачушка чытала яму рахункі:

Ягонае збожжа вязуць па ўсіх гасьцінцах.

Ягоную драўніну сплаўляюць па ўсіх рэках.

Золата сеюць у ягоным садзе.

Золатам нясуцца ягоныя куры.

Лэві Паташнік усьміхаецца.

— Досыць, — кажа ён дачушцы, — можаш ісьці спаць!

І ў сваім асобным пакоі ходзіць ён цэлую ноч па мяккіх кілімах і думае:

— Золата гэта, ведаеце, золата! Золата гэта, ведаеце, золата!

Трое гасьцей

Рэб Бэня сядзеў на прызьбе і ўглядаўся ў дарогу. У Беларусі стаяў белы надвячорак, рэб Бэня расплюшчыў вочы і ўбачыў: ідуць па дарозе трое людзей.

Ён устаў і выйшаў насустрач людзям.

Трое зарослых людзей у кажухах з торбамі на плячах цяжкім крокам ішлі зь лесу.

Рэб Бэня наблізіўся да гасьцей на дарозе і павітаўся, яны адказалі на ягонае прывітаньне, паглядзелі на яго і нешта хрыпла гыркнулі, але не прамовілі ні слова.

(Ёсьць людзі, якім наказана маўчаць.)

Рэб Бэня падвёў гасьцей да хаты і шырока расчыніў перад імі дзьверы.

Глыбока сагнуліся госьці перад нізкімі дзьвярмі, бо яны былі мажныя і высакарослыя.

А ў хаце ўжо стаяла ноч.

Госьці паволі адклалі торбы з кіямі, ад іхных адзежын пахла дзэгцем і водарам лесу.

Рэб Бэня глядзеў на сваіх гасьцей зь вялікім зьдзіўленьнем.

На шырокіх лавах вакол стала расьселіся яны. Мажныя целы тырчалі ў цемры, як карчы старых дрэваў.

Рэб Бэня спытаўся ў іх: адкуль шаноўныя прыйшлі?

Старэйшы з гасьцей узяняў на яго веі, дастаў з кішэні гліняную люльку і сказаў:

— Зь Беларусі.

Больш у рэб Бэні не было чаго спытацца, бо думы ягонья прырасьлі да плоці.

І ў смутным змроку сьвяціліся сінія шыбіны, і людзі расклалі на лавах свае кажухі.

Рэб Бэня запаліў лучынку. Госьці дзіўна павярнуліся ў хаце, кінуўшы цені на сьцены. І карова ў хляве нешта адчула, выйшла зь цёплага хлява, усунула праз акно галаву ў хату і прыслухалася.

Рэб Бэня таксама ціхенька прысеў да стала з гасьцямі, сядзеў, глядзеў і быў моцна засяроджаны, бо хацеў пра нешта падумаць, і ніяк ня мог.

Раптам ён паварочваецца да іх:

— Госьці, што мне рабіць?

Госьці дурнавата паглядзелі на яго, а пасьяля старэйшы зь іх спытаўся:

— Маеш што есьці?

— Ну, маю!?

— Не рабі нічога.

— Во як? А які сэнс?

— Няма ніякага сэнсу.

І старэйшы госьць, які адказваў яму, лёг на цьвёрдую лаву, павярнуўшыся да яго сьпінай, і накрыўся з галавой кажухом, гэтак як і два іншыя госьці. Яны хацелі заснуць.

Рэб Бэня стаяў над ім.

Доўга стаяў над ім рэб Бэня, пасьяля заклаў рукі за сьпіну і пачаў ціхенька хадзіць па хаце, а кароўка сачыла за ім з акна.

І тут яго востра рэзнула думка, што прыйшла яму ў галаву. Рэб Бэня кінуўся да госьця і пачаў торгоць яго за нагу:

— А што пасьяля? Памерці, а?

Госьць пачаў з усяе сілы выцягваць нагу зь ягонай рукі, але той не адпускаў, а раскрычаўся яшчэ гучней:

— Дык што, а? Памерці?

І ён расплакаўся:

— Памерці?

Госьці селі на сваіх ляжанках, а ён, рэб Бэня, жаліўся, хапаўся за сыцены, бегаў па хаце і, задыхаўшыся, скідаў зь сябе адзежыны і роў, бо яму, відаць, балела.

Апоўначы госьці ўсталі, абмылі рукі і дасталі псальмоўнікі*.

Учатырох расьселіся яны на падлозе.

Халодная была гліняная падлога тым стылым досьвіткам. Кароўка ўсё яшчэ стаяла ў тым самым акне і мерзла. Холадна.

Госьці хрыплымі галасамі адгаворвалі псальмы ў змрочным запале.

Яны заплюшчылі вочы і глядзелі не на гэты сьвет.

Яны чулі ня голас, што гаворыць, а толькі цьмянае маўчаньне, якое разьлеглася ў іх усярэдзіне і не магло вырвацца вонкі.

Малітва бедняка ў затаеньні.

Перад Богам ён раскрывае сваё сэрца...*

І ў ночы ўжо пачалі віднецца першыя агні сьвітаньня.

Рэб Бэня пад раніцу крыху праясьнеў, яго доўгія рукі боўталіся пры целе, як чужыя, і тыцкаліся ў псальмоўнік кашчава і зябка. Ён

агледзеў гасьцей, паволі нахіліўся да вуха свайго суседа:

— Які ваш занятак, дарагі госьць?

— Ваданос.

— А ваш занятак?

— Музы□ка.

— А ваш?

— Камінар.

Яму спадабаліся гэтыя паважныя заняткі.

Аднак госьці тым часам падняліся з падлогі і пачалі рыхтавацца ў дарогу.

Рэб Бэня туляўся вакол іх і ня ведаў, за што яму ўзяцца.

Кожны зь іх моўчкі пацалаваў мэзузу*, і яны выйшлі з хаты ў чырвоны змрок.

З аднаго лугу на другі, склаўшы чырвоныя ногі, пералятаў бусел. Ён хлопаў крыламі амаль у іх над галовамі.

Трэці госьць, бурклівы яўрэй, які маўчаў усю ноч, раптам распусьціў язык. Ён быў раззлаваны на рэб Бэню, цьвердзіў, што ён, рэб Бэня, ня вытрывае, схапіў зьбянтэжанага млынара за рукаў і паказаў яму на ссохлую птушку ў небе:

— Вось гэтая птушка належыць да птушак (і ўтаропіўся рэб Бэню ў самы нос), а ты — да аслоў!

Трэці госьць быў сярдзітым чалавекам, ён злосна плюнуў і, не азірнуўшыся, у гневе адышоў. Рэб Бэня застаўся стаяць агаломшаны, хоць так нічога і не зразумеў.

Тады да яго падышоў старэйшы госьць і на разьвітаньне сказаў так:

— Табе дзевяццацца вытрымаць выпрабаваньні, Бэня!

І трое гасьцей пайшлі па дарозе назад у лес.

Малітва

Малітва бедняка ў затаенні.
Перад Богам ён раскрывае сваё сэрца.
Чаму мы так пакуем, Божа!
Дзе я стаю, там мяне занадта,
і дзе я іду, я нясу з сабою пах цемры.
Я зайздросчу птушцы, бо ёй лепей, чым нам,
і гліне, бо ёй лепей, чым усім.
Што мне рабіць з маёю рукой, якая мне —
лішняя,
і з сэрцам, якое мне лішняе?

Спазнаньне

На заўтра млынар ужо цэлы дзень ляжаў на гліністай гары, што стаяла за млыном. Ён паволі спасьцігаў гліну свайго цела, закапаўшыся тварам у пясок і ўчапіўшыся скурчанымі пальцамі ў карэньне.

Было яму, рэб Бэню, вельмі дрэнна.

Вось так і ляжаў ён разам з гарою, і здавалася яму, што ён ссыпаўся з гарою ў адно цэлае, і калі дзе вырасьце былінка, яна можа вырасьці празь яго, зь ягонага пляча.

І здавалася яму: гліна дыхае і штохвіліны ператвараецца ў рукі, ногі, галовы, грудзі, і няма на сьвеце ніякай розьніцы паміж рэб Бэнем і глінай зямлі.

Цэлыя тыдні ляжаў ён так на гары.

Карова цягалася адна па палях, была галодная і жывілася саломаю і чым выпадзе.

Рэб Бэня зусім забыўся, бо ён ужо амаль што і ня жыў.

Ураньні часам прылятала з туманаў сарока і сядала яму на сьпіну, як на сьвіньню, і яму гэта ня рупіла, бо ён быў заспаны і ня мог адрозьніць яву ад мараў, якія насіліся ў яго ў галаве.

І ня ведаў ён, ці чалавек ён, ці, можа, камень, што ляжыць на дарозе, і лішайнік расьце на ім.

Неяк надвячоркам сядзеў ён гэтак самлелы на выступе гары. Зьвесіўшы ногі, ён, рэб Бэня, соўгаў імі па гліне і глядзеў, ні пра што ня думаў, ціха сядзеў і глядзеў.

Чаму нешта ўсярэдзіне змушала яго ўсё бачыць, ён ня ведаў, але меў з гэтага вялікую асалоду. Рэб Бэня памалу пачаў дзівавацца, вочы ў яго зрабіліся круглыя, вялікія і лупатыя. На нейкую хвіліну ён забыўся жыць.

Перад ім ляжаў сьвет, шырокі і халодны, і Бог быў там.

І ў ім зьвінела, як у сінняй пячоры з ільду, і вось у гэтай пячоры лазіў ён, Бэня, як мурзаты мядзьведзь.

Ён стаяў пярэднімі лапамі на халодных глыбах, і глядзеў, глядзеў. Гэта ён шукаў Яго, Бога, які ад яго хаваўся.

Адсьвечваў сінню іскрысты лёд пячоры.

І вось...

І вось убачыў ён Яго, Бога, толькі той раптам зноў схавався.

Але ўсё ж ён бачыў Бога!

І вялікая радасьць разьлілася па ягоным целе, тонкая, сьветлая радасьць. Ён усміхнуўся: з душы ў яго спаў цяжар.

Рэб Бэня падняўся зь месца, шчасьлівы ад весялосьці і прыязнасьці, і раптам у яго з душы вырваўся крык, глухі мык — гэтак крычыць ягоная карова. Ён стаяў рукі ў бокі, і сонца, што ўжо заходзіла, аблівала яго чырванью.

На млынара рэб Бэню сышла сьвятасьць.

У заходняй старане, пад вячэрнім заравам, стаялі абадраныя чырвоныя быкі, як расьсечаныя ахвяры Аўрамавы*.

Цяпер ён спасьцігаў сьвет самым мозгам касьцей, распаленай скурай свайго цела; з усьмешкай паглядзеў ён на адзежу, што была на ім: пару анучаў вісела на ім, пару анучаў.

Рэб Бэня спусьціўся з гары. Стары млын яшчэ больш пастарэў і зарос, і зь сьцяны вырасла цэлае маладое дрэўца.

Ён падышоў да дзвярэй і ўжо хацеў увайсці ў хату, але раптам спыніўся: пачуўся голас поўны сьлёз і радасьці.

Лэві Паташнік

Пахмурным надвячоркам стаяў Лэві Паташнік перад адчыненай жалезнай шафай, як перад расчыненым орн-койдэшам*. Прыгаслае святло дня разьлеглася на зацененых шпалерах, мігцела і ўкрывала яркімі плямамі цёмныя дошкі падлогі. Горка гарачых імперыялаў* блішчала ўсярэдзіне шафы, сьцякала крывёю і шчыпала за сэрца. Рэб Лэві, затаіўшы дых, засунуў абедзве рукі ў грошы.

Ён павольна прасейваў золата ў руцэ, нібы мяккі пясок сыпалася яно між пальцаў, і ён пільна прыслухоўваўся да звону, да асаблівага звону золата.

Яго пухлая рука паружавела ад апошніх промняў дня, яна мякка гладзіла манэты, пяшчотна датыкалася да іх, як хлопец датыкаецца да валасоў дзяўчыны.

Патаемная глыбокая мэлёдыя сьпявалася з шафы. Золата!

Крыніцы золата б'юць пад зямлёю, у вачах у людзей іскрыцца золата.

Там угары, над залатымі зорачкамі, сядзіць Бог на каралеўскім крэсьле з золата.

Лэві Паташнік няспешна зачыняе цяжкія дзьверы шафы, хапаецца рукою за верхні край, каб ня ўпасьці, і яго цяжкая галава спадае на грудзі.

Вялікі надвячорак шчымліва разаслаўся ў пакоі.

Рэб Лэві стаіць з апушчанай гарачай галавою, абапёршыся на халоднае жалеза шафы, калені згінаюцца ад стомы, вочы заплюшчваюцца, і глыбока ў грудзях выцякае буйная кропля, цяжкая і распаленая. Яна спадае ў цёмнае нутро і апякае вантробы вострым болям, вострым болям.

Ля дзьвярэй у ценю стаяў старэйшы госьць.

Сімха Плахта

Недалёка ад млына, за пару вёрстаў, жыў у лесе чалавек: рэб Сімха Плахта*.

Чалавек гэты некалі цяжка зарабляў сабе на жыцьцё. Таму ён разважыў так: жыць мне так ці так выходзіць цяжка, дык лепш ужо я буду жыць у лесе.

Збудаваў ён сабе хатку з галін і травы і абмазаў яе сьцены глінай звонку і зь сярэдзіны. Рэб Сімха Плахта быў вясёлым чалавекам, еў рознае зяленіва, піў ваду і курыў нейкую траву, якую спраўляў сабе сам.

Рэб Сімха гадаваў курэй і галубоў. Курэй ён гадаваў, бо яны нясуць яйкі, што надаюцца для ежы, а галубоў, бо яны нясуць яйкі, што не надаюцца для ежы.

Рэб Сімха ні з кім не сустракаўся, яму і так было весела.

Чалавек гэты заўсёды ўсьміхаўся, курыў люльку, жмурыў вочы і ўсьміхаўся: каму — не-

вядома. Ён размаўляў уголас, гучна, хоць заўсёды быў сам.

Зімою ён сядзеў у сябе ў халупе і расказваў сабе прыказкі, летам адшукваў у лесе сьвежыя паляны і танчыў там розныя танцы.

Ён быў вялікім танцорам!

А вясна ўжо зусім яго ап'яняла: яму шэсьць-дзесят, а ён увесну лазіць па дрэвах са спрытам падшыванца.

Ён паводзіў сябе зусім ня як разважны чалавек.

Рэб Сімха любіў есьці завязі кветак, розныя пупышкі з дрэваў, лазіць між густымі галінамі і сьпяваць як канарэйка.

Так ён там у лесе і жыў.

Ага, рэб Сімха выглядаў, як гой, на галаве ён насіў саламяны капялюш, а на нагах лапці зь бярозавай кары, але барада ў яго была як належыць — шырокая, сівая і сьветлая.

Прыгожая ў яго была барада!

Рэб Сімха ў маладосьці быў ваданосам, пасьля пад старасьць зрабіўся хасідзкім рэбэ* і, вядома ж, вёў пабожныя застольлі і раскошнае жыцьцё, але яму было занадта цяжка жыць сярод людзей, дык ён зьбег і пасяліўся ў гэтым самым лесе.

Сам у лесе.

І калі вецер ходзіць у кронах і ломіць галіны,
што робіць тады Сімха Плахта?

Ён сядзіць у гушчары на вываратні зь люль-
кай у роце і слухае ды слухае:

Падаюць гнёзды з дрэваў.

Птушкі кідаюцца па-мамчынаму на зямлю,
але птушаняты ўжо ляжаць мёртвыя.

Дзе толькі яшчэ нешта варухнецца, бяспё-
рае крыльца.

Ой, ой!

Сядзіць тады рэб Сімха ў гушчары і слухае
ды слухае, устаюць і натапырваюцца валасы на
ягоным целе. Зубы ягоныя бялеюць у гушчары
і вочы гараць ад буры.

А калі ў лес ускочыць доўгая сіняя маланка і
цягане па дрэвах, як гарачы біч, што робіць та-
ды Сімха Плахта?

Ён устае, выцягнуўшы рукі да неба, і хоча
рвануць яе, маланку, у яе бегу, і барада ў яго
тады кудлаціцца, а ад зарослых грудзей валіць
пара.

Сімха Плахта сам у лесе!

Але калі робіцца ціха.

Празрысты мокры лес азваецца куваньнем
зязюляў.

Суніцы, як кроплі крыві, ляжаць унізе рас-
пырсканыя па траве.

Тады, о, тады!
Сімха Плахта ідзе ў лес, гулкі лес, заклаўшы
рукі за сьпіну.
Узьняўшы галаву.
І траляляйкае пры гэтым.
І цымбаліць языком.
І выдрыгвае нагамі.
Траляля і траляля!
Чалавек гэты ня ведаў ніякага сораму.
Вось так жыў ён у лесе.

Стаяў мілы летні дзень.
Рэб Сімха Плахта выходзіць зь лесу і спы-
няецца на скрыжаваньні, выбірае дарогу і ідзе
далей.

Ідзе ён па дарозе, прыходзіць гэтак да нейкай
нізіны, і бачыць, пасьвіцца на траве кароўка.
Адкуль тут узяцца кароўцы? Спускаецца ён яш-
чэ ніжэй, бачыць, ляжыць у гразі чалавек, ну
проста ў гразі, а ў таго чалавека вялікая распу-
хлая галава і рукі даўгія аж да пят. Трымае ён
у руцэ псальмоўнік і чытае, і гайдаецца, а сам
цёмны, як галавешка.

Што такое?

Вось Сімха Плахта ўжо спыняецца і пытае:

— Што ж мы тут паселі?

А чалавек хоць і гугніць, але адказвае:

— А дзе ж мне тады сядзець?

— Дзе табе сядзець? Ды на небе, дружа мой мілы!

Тым часам расказвае яму чалавек з гразі так і так: ён — Бэня-млынар.

І рэб Бэня ўстае, глядзіць на яго з тварам поўным мальбы і просіць:

— Дапамажыце, даражэнькі!

Але рэб Сімха пытаецца ўжо пра нешта зусім іншае. Ён пытаецца ў яго, у рэб Бэні, пра кароўку:

— А малака яна дае?

— А як жа, дае, вядома.

— А можна пакаштаваць трошкі малака?

Адказвае яму рэб Бэня, што няма ў яго з сабой дайніцы.

А нашто яму дайніца?! Не патрэбная ніякая дайніца.

І рэб Сімха Плахта кідаецца проста да кароўкі, устае пад ёй на ўсе чатыры, як цяля, і пачынае прагна ссаць малако зь яе вымя.

І пачырванеў ён, і пот паліўся зь яго.